

EBERHARD STRAUB

**AZ ÉLŐ
VÁROS**

EBERHARD STRAUB

AZ ÉLŐ VÁROS

AZ URBÁNUS ÉLETFORMÁK
VÁLTOZÁSAI

Die Übersetzung dieses Werkes wurde
von Goethe-Institut aus Mitteln
des Auswärtigen Amtes gefördert.

A könyv megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap
a kiadói program keretében támogatja.

Eberhard Straub: *Das Drama der Stadt. Die Krise der urbanen Lebensformen*
© 2015 Nicolaische Verlagsbuchhandlung GmbH, Berlin
Hungarian translation © Csősz Róbert, 2018
Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2018
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 279 986 5

Témakör: *történelem, urbanitás, városantropológia, várostörténet*

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!

Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu

és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

KIADJA A TYPOTEX ELEKTRONIKUS KIADÓ KFT.

Felelős kiadó: Németh Kinga

Főszerkesztő: Horváth Balázs

A kötetet gondozta: Leiszter Attila

A borítót tervezte: Somogyi Péter

Nyomás: Séd Nyomda Kft.

Felelős vezető: Katona Szilvia

TARTALOM

A HALANDÓ VÁROS / <i>Az urbánus életformák katasztrófái és metamorfózisai</i>	7
ATHÉN – ALEXANDRIA – RÓMA / <i>Az átlátható közösség és az átláthatatlan metropoliszok</i>	22
MINDEN TETSZIK, AMI ÚJ / <i>A városok új Európájának kezdetei</i>	47
A NAGY VILÁGSZÍNHÁZ / <i>Madrid mint minden népek anyja</i>	77
URBANITÁS ÉS UDVARIASSÁG / <i>Életformák a fő- és székvárosokban</i>	108
AZ ELVESZETT STÍLUS NYOMÁBAN / <i>Városszépítés az igazgatási és ipari központokban</i>	138
AZ EGÉSZSÉGTELEN NAGYVÁROS / <i>A polgári rossz közérzet a természetellenes aszfalton</i>	169
AZ EGÉSZ VÁROS EGY NAGY BULI / <i>A rendetlenségtől való félelemből született szervezett életöröm</i>	198
<i>Válogatott irodalom</i>	227

A HALANDÓ VÁROS

AZ URBÁNUS ÉLETFORMÁK KATASZTRÓFÁI ÉS METAMORFÓZISAI

Az európaiak szeme előtt mindig ott lebeg világuk közelgő pusztulása. Nem feltétlenül azért, mert pogány vagy keresztény vallásaik hatalmas összeomlásokat vagy éppen az egyetlen végső katasztrófát, a világ végét és a végítélet napját hirdették. Hanem azért, mert közös történelmük Trója városának felejthetetlen elpusztításával kezdődött. Erről szól Homérosz *Iliásza*, az európai irodalom kiindulópontja. Később azután Róma lépett Trója örökébe, mivel Aeneas a lángoló Trójából egyenesen Latiumba menekült. Vergilius az *Aeneisszel* Trója pusztulását és a város Róma alakjában történt újjászületését énekelte meg. Rómát az istenek – minden történelmi tapasztalat ellenére – az örök fennállás ígéretével kecsgették. Az ebbe vetett hitet a Kr. e. 19-ben elhunyt költő Augustus császár uralma alapozta meg, aki a borzalmas polgárháborúk után újból megalapította a Római Birodalmat.

Ez egy új hit volt. Karthágó elpusztítója, a történetileg igen művelt P. Cornelius Scipio Aemilianus Kr. e. 146-ban még mélységes gyásszal tekintett az egykor oly pompás és hatalmas afrikai város romjaira, és nem szabadulhatott a rátörő gondolattól, hogy

egyszer a diadalmas Róma is hasonlóan nyomorúságos módon pusztul majd el, mint Trója vagy Karthágó. Négy évszázaddal később azután tényleg kezdetét vette az örök város hanyatlása, és előbb szabadtéri múzeummá lett, majd szinte teljesen elnéptelenedett püspöki székhellyé vált – ami összefüggött a városok és az urbánus életformák Európa egész nyugati felét érintő lassú kihunyásával. Nagy Károly korában még mindenütt romok és százalmas épületszennyeződések tanúskodtak a városok egykori Európájáról. A politikai és kulturális alakzat értelmében vehető város a birodalom keletrómai-bizánci felében élt tovább, illetve az arab uralom alatt álló területeken, melyek akkoriban egészen az Ibériai félszigetig és Szicíliaig terjedtek.

A városok a Kelethez is hozzátartoztak. Kelet és Nyugat régebben nem voltak egymás éles ellentétei. Csak a 19. századi liberális ideológusok tették őket azokká. Kelet és Nyugat a közös ókori világban, Ázsiában, Afrikában és Európában együtt és egymással szemben hatottak egymásra. Szakadatlanul váltakozó cserekapcsolatban álltak egymással, hol a keleti, hol pedig a nyugati végek vették át az irányítást. Ha csak az európai városokról beszélünk, ahogy ez gyakran megtörténik, és városok alatt kizárólag a nyugat-európaiakat értjük, akkor kezdettől megfosztjuk a város drámáját attól a tágas játékterétől, amelyben az ötezer év alatt – fellendülésekkel, katasztrófákkal és metamorfózisokkal – kifejlődött. Vagyis, mint szinte minden, amit az európaiak jellegzetesen európainak tartanak, a város is orientális. Keleten álltak ugyanis a perzsa és a babiloni királyok és az egyiptomi uralkodók székhelyei; ott volt a zsidók szent városa, mely később szimbolikus erővel hatotta át a keresztények városképét. De a Milétoszhoz, Ephesuszhoz vagy Halikarnasszoszhoz hasonló görög gyarmatvárosok szintén Kis-Ázsiában létesültek. Ezek a gyarmatvárosok közvetítő szerepet

töltötték be a Perzsa Birodalom, valamint a görög szárazföld és szigetvilág városai között, sőt, még Szicíliával és Dél-Itáliával is kapcsolatban álltak, amelyek akkoriban Nagy-Görögország részei voltak. Nagy Sándor és az ő utódaiként uralkodó királyok a mélyen a Hindukus-hegységig terjedő Keletet és a Földközi-tenger térségét magában foglaló Nyugatot egyetlen hatalmas, közös kulturális térré egyesítették, minden népet és vallást hellenizáltak, miközben a görögöket, majd valamivel később a rómaiakat is nyitottá tették számtalan keleti hatás befogadására. Róma Augustus császár korában egy szinte teljesen orientalizálódott város volt.

A hellenisztikus királyok híres-hírhedt városusztítók voltak, amint az a görögöknél szokásban volt, ugyanakkor számtalan várost is alapítottak vagy életre keltettek romjaiból. A leghíresebbeknek ezek közül egészen máig Pergamon, Antiókhia, Damaszkusz és Alexandria számítanak. Ezekben a városokban eleganciára és jó ízlésre tehetett szert, aki színvonalasabb életmódra és műveltség-re vágyott, vagyis mindenekelőtt a rómaiak és a vidéki itálieiak. A „klasszikus” Görögország, mely mindezt kitalálta, az elhúzódó háborúk után már Nagy Sándor korában is sívár és elhanyagolt ország volt. Athén nyomorultan tengette életét, mindent bevetve, hogy magához csalogassa a turistákat, később pedig elsősorban egyetemi városként: Athént különösen azok a diákok részesítették előnyben, akik csínján bántak a pénzzel, és így kénytelenek voltak beérni az élet szerényebb örömeivel. Akinek volt egy kis esze és némi kalandra vágyott, az elhagyta Görögországot, és átköltözött valamelyik újonnan alapított ázsiai nagyvárosba. Ott aztán a görög érintkezési formák, a görög szószátyárság és a minden területre és lehetséges irányzatra kiterjedő görög divatörület miatt igen nagy szükség volt rájuk, és még legendás arroganciájuk ellenére is körüludvarolták őket. A világ legcsodálatosabb városai – méghozzá

igazi világvárosok – egyszerűen rászorultak a görög fodrászokra, szakácsokra, szabókra, énekesekre vagy éppen színészekre, ha nem akarták elveszíteni a kapcsolatot saját koruk legfrissebb trendjeivel. Az agilis és becsvágyó görögök feladták Görögországot. Végül már minden olyan hely Görögországnak számított, ahol a görögöket tartották hangadóknak, akik a nagyvárosok lakóiból igazi kozmopolitákat faragtak. Hellászban eközben már a fű se nőtt. A második évszázad közepén, amikor Pauszaniasz kora klasszikarajongó turistái számára útikönyvet szerkesztve keresztül-kasul beutazta az egész országot, a meglehetősen lakatlanná vált területeken már csak monumentális romok emlékeztették azokra a régmúlt időkre, amikor azok még a szabad természet helyett valamelyik híres város főterén álltak, jelentőséget kölcsönözve az adott vidéknek.

A klasszikus antikvitás egy hosszan elhúzódó korszak volt, melynek során időről időre – így később Itáliában is – sok város elszunnyadt vagy végleg kialudt. A romok, a porba omló és már alig lakott teljes városok hétköznapi jelenségnek számítottak. Pauszaniással viszont valami új dolog vette kezdetét, méghozzá az esztétizáló romromantika. Minden érző szív megremegett a tapasztalattól, hogy a szép szintén pusztulásra van ítélve, miközben ugyanez a felismerés mégis boldogsággal töltötte el, hisz a rózsákban és törmelékekben gazdag romok közepette a szépség múlhatatlansága és örökkévalósága is kinyilatkoztatást nyert. Efféle lelkiállapotok formálták ki a római klasszicizmust, és többé nem tűntek el Európából. Mindenekelőtt Rómához kötődtek, mely ezáltal bukásai után mindig újból rendkívüli jelentőségre tett szert. Aki tehát a városokat – ahogyan azok Európa nyugati felében a tizenegyedik századot követően hosszú megszakítás után megint létrejöttek – a klasszikus görög ideáltípus valamely változataként szeretné értelmezni, az ideológiai képzelgések ál-

dozatává válik. A görög polisz annak idején teljesen feledésbe merült. Azok a városok, amelyek az antik világ bukása után a nyugatias, elszegényedett és az ízléssel kapcsolatos kérdésekben teljesen elbizonytalanodott Európában nagy ritkán még felkeltették a kevés utazó valamelyikének érdeklődését, Córdoba, Alexandria, Kairó vagy Bagdad voltak, valamint persze a városok városa, a művelt muzulmánok által is csodált Konstantinápoly. A Rajna vagy a Szajna partjáról érkezett kurtanemesek tátott szájjal csodálták a mérhetetlen luxust, az élet gazdagságát és az áramló embertömeget. Az ilyen vibráló nagyvárosoknak kevés közülük volt a teljesen átlátható, demokratikus Athénhoz, annak önkormányzati önigazgatásához és civil önrendelkezéséhez, vagyis a városhoz mint az élet minden területét megszervező és szabványosítva átható, testet öltött ésszerűség eszméjéhez. Ezek az elképzelések, melyeket Max Weber kanonizált 1900 körül Athénnal mint az európai város és az európai racionalitás prototípusával, a klasszikus gimnáziumban érettségizett diákok liberális tantételei voltak. A művelt polgárság hitmeggyőződéseikhez és esztétika-politikai neveléséhez – különösen a német államokban – annak bizonyossága is nagyban hozzátartozott, hogy a szabad városban a szabad polgár az események mozgatója, az igazi polgárnak ezért ismét athénivá kell válnia. A klasszikus műveltséggel rendelkező polgárok Schiller tanácsát követték: „*Tudd meg hát, aki nemes, / Naggyá teszi életét, de / Kész nagyságot nem keres.*”¹

A szinte két évezrede nyomorultan tengődő Athént, mely piszkosan, düledezve és teljes szellemtelenségben bóbiskolt, a magukat Spree-parti athéniként meghatározó berliniek az urbanitás és a felszabadító polgáriság letéteményeseként teljes egészében félre-

¹ Friedrich Schiller: *A művészetek bódolata*. Tótfalusi István ford. In *Friedrich Schiller összes drámái. 2. kötet*. Budapest, Magyar Helikon, 1970. 454. – a ford.

értelmezték. A Kr. e. 430 körüli évek Periklész nevével fémjelzett Athénjában az emberi és polgári szabadságjogok rajongói saját jelenük előfutárát látták, mely általuk Berlinben ismét új valóságra ébredhet. A sötét korokat végre maga mögött hagyó és a platóni-arisztotelészi felvilágosodás vakító fényében sütkérező Berlinben – az egykori Athénhoz hasonlóan – a szabadságnak és a szépségnek, a rendnek és a harmóniának szövetségre kellett lépnie. Így pedig, érveltek a kortársak, az egykor oly derűs Athénhoz hasonlóan a mostani szabályok és törvények felhagynak majd bösz haragjukkal, mivel a kellemnek, hacsak nem akar önkényné válni, illeszkedésekre van szüksége, hogy az egyének körében, nyilvános együttélésükben a szíveket meghódítva kibontakoztasson. Ebben az értelemben ünnepelhette a klasszika-filológus Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, a polgárok elkerülhetetlen hellenizálásának legbefolyásosabb nemzeti liberális híve, az Attikai Birodalom nagyszerűségében a Porosz Birodalom nagyszerűségének előképét. II. Vilmos császár pedig megerősítve látta magát abbéli küldetésében, hogy afféle új Periklészként kormányozzon a Spree zöldellő partján.

De nem Görögország vagy Hellász az előfutára a későbbi Európának, amely általában még csak nem is nevezte Európának magát. Hanem a hellenizmus az, Kelet és Nyugat sajátos szimbiózisa, melyen keresztül a rómaiakat és birodalmuk valamennyi népét, így a zsidókat, a keresztényeket és a muzulmánokat is hellenizálták. Nem Athén a szerves része annak, amit mi ma Európa szabadságtörténeteként akarunk értelmezni, hanem Alexandria, az a város, melyet Nagy Sándor alapított, méghozzá saját örök dicsőségére.

A szabad város, a polisz, melynek mitizálásán a 19. századi liberálisok oly sokat fáradoztak, a Kr. e. 5. század végére a borzalmas

polgárháborúk és pusztítások után fokozatosan szinte minden műveltséget biztosító, az összes embert átfogó meggyőzőerejét elveszítette. A heves pártharcok során mintegy köddé vált a politeia, vagyis az állampolgári honszeretet, mely a közvetlenül mindenkit érintő közjóért felelt. Az eredeti politeia átengedte a helyét valami egészen újnak – és akkortájt rendkívül modernnek – ható poliszkiábrándultságnak, és ez abban fejeződött ki, hogy a polgárok tudatosan kivonták magukat a nyilvános-politikai életből. A demokráciából és a pártok államából kiábrándult Xenophón, aki egyben a Perzsa Birodalom és az ott uralkodó ésszerű rend nagy csodálója volt, már egy nemzedékkel Nagy Sándor előtt kijelentette: „Én nem láncolom magam hozzá egyetlen államhoz sem, én mindenhol idegenként élek.” Ez annyit tesz, hogy visszavonul a magánszférába, és a közjó védelmezését és támogatását átengedi a hozzáértő hivatalnokoknak, ahogy az már a saját racionalitással és igazgatási apparátussal rendelkező monarchikus államok esetében teljesen megszokott.

Xenophón a többség zsarnokságával kapcsolatos kiábrándító tapasztalatok birtokában meglehetősen nagy ostobaságnak tartotta volna, ha továbbra is a nyakába venné a többi polgár eltérő igényeiből eredő feladatokat, és mindenféle bosszúságokba és vitákba bonyolódna. Ez a nagy történész és író, egy új korszak modern görög embere, a szabadságot már nem a politikai szabadságban kereste. Xenophón a belső szabadság és a lelki szépség elérésére törekedett, ami abban teljesedett ki, hogy nem jó athéni polgárként, hanem igaz emberként élt. Xenophón ezzel elvetette azt a hagyományos műveltségeszményt, amely szerint az egyes ember csak a saját városával összefüggő tevékeny felelősségvállásban képes megtalálni erkölcsi önmeghatározását. A városban ugyanis, érvelt Xenophón, a polgár figyelmét elterelik magáról.

A véleménykülönbségekből fakadó pengeváltások szenvedélyes és teljesen ésszerűtlen izgalma mindenkit megakadályoz abban, hogy eljusson önmaga igazi mivoltához, és emberré képezze magát. Az ember méltósága – a történeti-politikai hagyomány értelmezésével ellentétben – nem abban áll, hogy egyesek polgártársa legyen, védekező demokrata az elszánt demokraták között, hanem, hogy minden ember bajtársa legyen, ember az emberek között. A valódi ember megszabadul a polisz és a politika bonyodalmaiktól, és az elkerülhetetlenül velük járó kicsinyességtől és bornírtságtól. Az ember kozmopolitává válik, világpolgárrá, aki mindenhol otthon van egy szabad és szép világrendben, egy olyan kozmoszban, melyet áthat a szimfónia, az általános emberszeretet, amely az egyetlen emberiség valamennyi sajátos formáját kibékíti egymással. Ez a forradalmi kozmopolitizmus felváltotta a polisz és az ahhoz tartozó politeiát. Ha már csak emberek léteznek, nincs többé szükség athéniakra, korinthosziakra vagy spártaiakra. A poliszok polgáraiból emberek lesznek, akik véletlenül éppen Athénban, Korinthoszban, Spártában vagy Hellászban, Ázsiában és Afrikában laknak. A polisznak semmi köze a racionalitáshoz. Csak az válik ésszerűvé, aki megszabadult a poliszról, méghozzá valamifajta általános egyetemes elme összefüggésében. Ez is az európai racionalitás része, bárhogy tiltakozzék ellene Max Weber.

A sztoikusok – akik szinte kivétel nélkül hellenizált ázsiaiak voltak – filozófiai programmá alakították ezt a beállítódást, melyet aztán a rómaiak átvettek és kiteljesítettek, majd a keresztények is felkaroltak és folytattak. Az ember emberként születik és úgy része a természetnek. Ezzel azt a feladatot rótták rá, hogy haladjon meg a természetes állapotot, és képezze magát igazi emberré, az általános emberség képviselőjévé. Az embernek azért kell művelnie magát, mert a kultúra a természete. Ez a nagyvárosokban, a lehető

legkülönbözőbb népeket, nyelvcsoportokat, vallásokat és kultúrákat képviselő társaival folytatott állandó eszmecsereben sikerülhet a legjobban. Ez a pluriverzum eleven színességével cseréli le azt az egyhangú univerzumot, amellyel a polisz a maga részéről még teljesen megelégedett. A polisz a saját szűk világába zárkózva teljesen bizalmatlan volt a külföldiekkel és az idegenekkel szemben, és vonakodott polgárjogot adni nekik. Az igazi ember számára viszont semmi sem idegen, ami emberi. Az igazi ember sehol sem érzi idegennek magát, sohasem képes idegenné válni. Hiszen az idegen csak idegen környezetben idegen. Ahol azonban már csakis barátok várnak, ott nincs miért attól aggódni, hogy „a mások” nem értenek meg minket. Az emberek boldogan kiálthatják oda egymásnak: „*Milliók ti, kart a karba!*”²

Az állami berendezkedésnek nem volt különösebb jelentősége. Kis-Ázsiában továbbra is léteztek görög hagyományoknak megfelelő szabad városok, voltak öngazgatással rendelkező vagy éppen királyi helytartók felügyelete alatt álló városok; a székvárosok királyi városok voltak, míg a katonai kolóniákat az állam szervezte meg. Sok olyan város volt, amely föderációt alkotott más városokkal, és így megőrizte magának némi önállóságot, míg más városok valamely királyi udvar alá tartoztak, ami azonban nem csökkentette a szabadságukat. A demokratikus jogok – a választás általi beleszólási jog és a parlamentáris ellenőrzés – elvesztése semmiképp sem jelentette a szabadságról való lemondást, amennyiben a szabadság értelmét nem a politikai tüsténkedésben keressük. Alattvalóként is kényelmes életet lehetett élni, hiszen az embert nem nyomasztotta többé az üres lelki tér szolgálatkészbébétorozásának szakadatlan gondja. A szabadság a városban nem

² Schiller: *Az örömhöz (Örömmóda)*, Jankovich Ferenc fordítása – *a ford.*

annyira a jogi biztosítékokból adódik, mint inkább a dolgok közti levegőből és a szellemi-kulturális légkörből, mely korábban még csak nem is sejtett életformákat tesz lehetővé. A klasszikus görög városban, amely mindvégig kisváros maradt, a polgár teljesen integrálódott a közösségbe, és örökké ki volt téve a polgártársak szigorú ellenőrzésének. Aki feltűnően viselkedett, máris gyanússá vált, aki pedig gyanússá vált, azt politikai megbízhatatlansága okán feljelentették, megfoszthatták vagyonától, száműzhatték vagy akár halálra is ítélték, mint például Szókratésszal tették. A legelső hellenisztikus értelemben vett individuum, a sármos, kiszámíthatatlan és igen szellemes Alkibiadész még csak gyanakvást keltett társaiban. Alkibiadész azt a jövőbeni embert előlegezte meg, aki csupán azokhoz a konvenciókhoz alkalmazkodik, amelyeket értelmesnek tart, és amelyek nem idegenítik el az embert önmagától.

A városi élet szabadsága a Kr. e. 4. századtól az életformák szabadságában nyilvánult meg. Ennek tulajdonképpen nem is volt olyan sok köze a racionalitáshoz, mint ahogy azt feltételezni szokták. Az élet azt jelenti, hogy együtt élünk másokkal, tehát először is drámai, még akkor is, ha a fáradozások jórészt azt a célt szolgálják, hogy az elkerülhetetlen feszültségeket ésszerű megegyezésekkel vagy az udvariassági játékszabályok betartásával valahogyan tompítsuk. Az új társas érintkezési formákat még ma is olyan latin fogalmakkal jelöljük, amelyek akkoriban terjedtek el, és amelyek közvetlenül a városra utalnak: urbanitás, valamint civilitás vagy civilség. Ez a két fogalom nem a *civis* vagy a *civitas* jogállásával függ össze, hanem a jó neveltetéssel, a finom modorral és az erkölcsös-szabad illendőséggel. A művelt athéniak *eukozmiája*, a jó viselkedés a személyiség kultúrájává tágult. Az ehhez tartozó erényeket és a humanitás elengedhetetlen feltételeit az

ember nem vidéken, hanem csakis a városban tudja megszerezni. A Dantéhoz, Petrarcához és általában a Rómához – és a szívme-lengető római *urbanitashoz* és *humanitashoz* – történő határozott visszanyúlás óta a hellenisztikus korszakok efféle elképzelései ismét egész Európában közkinccsé váltak. Városi életformáink Róma városa révén – mely emellett egy külön világ, ahogy a helyiek hirdették – szoros összefüggésben állnak az *oikumenével*, az egész földkerekséggel, amint az Nagy Sándor korától indulva több mint egy évezreden át, a helyenkénti módosulások ellenére, térbeli rendként megőrződött.

A hellenisztikus királyságok és a késő Római Birodalom nagyvárosaiban különböző népek képviselői elegyedtek egymással. A város egy színpad volt, ahol mindenki fölléphetett, függetlenül jogi helyzetétől, attól, hogy rabszolga volt-e, vagy szabad, és függetlenül – mai szóval élve – az állampolgárságától. Az egymásnak heterogén csoportok összetalálkozása és keveredése a különféle egyletek és vallási közösségek révén óhatatlanul megvalósult. Az értelmiségiek és a széplelkek klubjaiban a görög irodalom és filozófia, zene és festészet lehetővé tette a közös jó ízlés kialakulását, így egységesítő erőként hatott. A vallási közösségek mindenkit befogadtak, aki hitet tett az adott vallás mellett, és nemzeti hovatartozás szerint sem határolódtak el egymástól. A görög, majd nem sokkal később a latin általánosan ismert köznyelvnek számítottak, de mellettük minden lehetséges idiómát használtak, ahogyan tulajdonképpen a fölérendelt görög-római kultúra is számtalan sajátos, provinciális fejlődési ágának teret engedett, sőt, néha éppen ő maga hívta létre ezeket. Az olyan modern fogalmak, mint az integráció vagy az asszimilálódás egy vezérkultúrához, teljességgel ismeretlenek voltak. A jó társaságokban a jó ízlés és az elegáns érintkezési formák gondoskodtak bizonyos egyformaság

kialakulásáról, ez azonban elég rugalmas maradt ahhoz, hogy a szíriai vagy egyiptomi sajátosságokat apró, finom különbségekként elismerjék. A görög és a római elit egyébként is nyitva állt a társadalmilag felemelkedők előtt, tekintet nélkül származásukra. Az előkelő vagy csak jól szituált családok körében tapasztalt kirívó gyermekhiány amúgy sem tette lehetővé a rasszista vagy vallási előítéletek gyakorlását. Még a társadalmi kizárólagosságra törekvő arisztokraták, hivatalnokok és katonatisztek is kénytelenek voltak elfogadni számos kompromisszumot, hogy ne okozzanak kárt családjuknak vagy saját osztályuknak.

De nem a demokrácia szökkent szárba ebben az igen sokszínű világkultúrában. A görög városokban korábban csak egy kisebbség, legfeljebb a népesség egyharmada tartozott a városi lakossághoz. A demokrácia igencsak zártkörű rendezvény volt. Az abszolút monarchia ugyanakkor, amellyé a Római Köztársaság is vált, a világpolgárság szellemében mindenféle rögtönzésekkel félreállított rengeteg olyan kulturális és jogi akadályt, amelyek addig elválasztották egymástól a népeket, a nyelveket és a vallásokat. Magától értetődően persze továbbra is akadtak nemzeti és kulturális jellegű súrlódások, nem utolsósorban az eltérő hellenizált vagy romanizált népességcsoportok között, és bár ezek szinte mindennaposak voltak, csak azután kezdték veszélyeztetni az összetartást, hogy a Római Birodalom egysége már amúgy is széthullott. Ennek az univerzális igényű kultúrának a nők voltak a legfőbb kovásjai. A nők Nagy Sándor kora óta öntudatosan kiléptek a nyilvánosság elé, akár intrikus hercegnőként, művésznőként, vándor virtuózként, szépírónőként, de leginkább társasági hölgyekként, akik intim szalonokban, kerti ünnepségeken vagy az uralkodói reprezentáció hosszadalmas ceremóniáin kerültek a középpontba. A nő új szerepe a nyilvánosságban megfelelt az erotika hirtelen kialakult